

SZEVERÉNYI SÁNDOR

Diskurzus a diskurzusról

REAGÁLÁS FARKAS ZSOLT ÍRÁSÁRA¹

Meglepő, hogy egy irodalmi folyóirat nyelvtörténeti diskurzusról közöl tanulmányt. Először kicsit el is bizonytalanodtam, hogy ez nem valami posztmodern novella-e, hiszen az írás nem felel meg sem tudománytörténeti, sem tudományfilozófiai, főleg nem nyelvtudományi tanulmány kritériumainak. Viszont eszembe juttatta az *Intellektuális imposztorok* című könyvet. Remélem, hogy nem húztak be minket is a csőbe. Ha eleve fikciónak volt szánva az írás, akkor jó, s külön pont jár a fake-ért, hogy a tanulmányok között kapott helyet. Ugyanakkor, ha játék, akkor veszélyes. Ha pedig komoly, akkor a szerkesztőségnek el kellene gondolkodnia...

Én ezt az írást most komolyan veszem, legyen hát diskurzus! De nem „militáns” (Farkas 2019: 65, a továbbiakban csak oldalszám) és nem populistá (olyan értelemben, hogy hangzatos, ám tartalmilag téves mondatokkal csapjuk be az olvasót). Olyan pedig, hogy „hivatalos” diskurzus, minden, a szerző által hozzárendelt jelentéstartalommal együtt – egyszerűen nincsen. Olyan diskurzus viszont van, hogy „tudományos”. Nem derül ki, hogy miért nem ezeket a terminusokat használja a szerző, csupán sejtésünk van: ő az ismeretterjesztő „hivatalos” diskurzuson (?) kér számon bizonyos dolgokat, és nem a tudományoson, ahogy viszont néha utal erre. Ugyanakkor ha csak a „műveletlen nép” (65) használja a *finnugrizmus* terminust, akkor a szerző – mivel maga is ezt használja – ezek szerint e témában a műveletlen nép tagjának tartja magát. Máskor meg mindentudóként tűnik fel a sorok között. Már csak azért is, mert nem vagy alig hivatkozik a szakirodalomra, szinte csak az ismeretterjesztő irodalom *egy* részét mondja fel. De akkor mire fel a nagy arc, az elsőprő magabiztosság és a kioktató, számonkérő hangnem?

A pacifizmus szellemében már csak azért is próbálunk vigyázni arra, hogy mit és hogyan mondunk (írunk) most, mert bármennyire is mondjuk magunkról, mi, „finnugristák”, hogy nem vagyunk erőszakosak, „kizárólagosak” (64), „bürokratikusak”, „cinikusak”, „korlátoltak”, „dogmatikusak”, „ideologikusak”, „inkvizíciósok” (65), pont ettől leszünk erőszakosak, kizárólagosak, „bürokratikusak”, „cinikusak”, „korlátoltak” stb.: egy finnugrista csakis a HD „Dogmatikai Kiskátéjának” (64) hordozója lehet. Tipikus 22-es csapdája, akin rajta van a nyuszika sapkája. De hát ez mind következik a finnugor nyelvrokonítás körüli konteókból (l. pl. Szeverényi 2018). Farkas Zsolt írása inkább illeszkedik abba a diskurzusba. Farkas írása éppen azért marad meg a konteók szintjén, mert erős prekonceptióval dolgozik. Nem enged vitát. Diskurzust. Viszont kinyilatkoztat, szemeket nyit fel, butaságokat állít. Az első lábjegyzetben azt olvasni, hogy jelen tanulmány egy nagyobb mű első fejezete. Talán annak kontextusában könnyebben lenne értelmezhető, és főként attitűdje miatt kevésbé taszító az írás, így viszont

¹ L. A magyar nyelvtörténeti diskurzus problémái, Tiszatáj 2019/1: 64–82.

marad az, ami megjelent belőle. Árkot ásó. Csakhogy az árok túloldalán egyelőre nem látszik semmi. Legfeljebb integetni lehet a túlpartnak.

Amit mi tehetünk és tennünk is kell, mert mégiscsak a Tiszatájról van szó és nem az Ősi Gyökérről: az ominózus tanulmányt nézzük meg *mint* tanulmányt. „Tök”² mindegy, ki írta. Milyen a munkássága. Főleg, ha azt más tudományterületen művelte eddig, mert a tudományos diskurzus erről szól: az adott szövegről. Ha már megjelent... Még ha Farkas Zsolt ezt másképp is érzékeli. Például két évente Szegeden rendezik meg *A magyar nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei* című konferenciát. Nem emlékszem, hogy megjelent volna, hogy követné napjaink nyelvtörténeti kutatásainak eseményeit. Hogy követné a tudományos diskurzust. Vitatkozna. És nem csak kiragadna belőle, tetszése vagy tudása szerint.

Amennyiben a tanulmányt valóban tanulmányként olvassuk, akkor először is az tűnik fel, hogy sem a szerző, sem a tanulmányt megjelentető szerkesztőség motivációi nem világosak. Az írásnak nincs világos célkitűzése. Mit akar bizonyítani a szerző? A közzététel motivációja végképp nem világos, az okok között minden bizonnyal jelentős súllyal esett latba, hogy az írást nyelvészeti folyóirat valószínűleg nem jelentette volna meg, vagy a szerző azt gondolta, hogy úgysem közölné, ezért meg sem próbálkozott (?) nyelvtudományos fórumon publikálni, konferencián előadni, nyelvészeti fórumokon megvitatni, hanem csak olyan helyen, ahol irodalmi, filozófiai munkásságára tekintettel fogadják azt be – ám ez csak persze feltételezés részünkről. Dolgoztam én is szerkesztőségben, rúgták már be az ajtót „HD” ellenesek, pedig volt kilincs, s az ajtó sem volt kulcsra zárva, de nem is kopogtattak. Most is nyitva az ajtó. De aki berúgja az ajtót, az ne várjon velkamdrinket. Járt már nálunk Varga Géza, Angela Marcantonio és mindenféle furcsa szerzetek, naponta jönnek e-mailek a magyar nyelv ilyen-olyan eredetéről. Azok inkább voltak diskurzusok, mint ez. Persze, ha nem engedjük a vitát, nem reagálunk, „akkor az a baj”, ha engedjük, akkor meg „az a baj”... Hozzászoktunk már, hogy humánbiológusok, írók-költők, tudományforradalmárok néznek ránk (*finnugristákra*) sajnálkozva vagy épp dühös szemekkel. Jobban mondva: nem. Nem szoktunk hozzá. Nem is szabad hozzászokni.

Az egész szöveg arra épül (?), hogy a magyar nyelvtörténeti kutatásokat „finnugrizmus” címszóval „Hivatalos Diskurzus”-nak (sic!) tekinti a szerző, és ez a diskurzus gátol meg minden, más irányú kutatást. Ez már önmagában cinikus csúsztatás, a kettő (magyar és finnugor) nem azonosítható egymással, bár érteni véljük, hogy mit akar mondani a költő. Ugyanakkor a finnugrizmus szó nem csupán ebben a jelentésben fordul elő a szövegben. Leginkább és mintha: a tanulmány alapján a finnugrizmust egyfajta, a tudományos diskurzusban előforduló attitűddel, szemlélettel, *beszédmóddal* azonosítja a szerző. A „finnugrista” az, aki nem nyitott, szándékosan eltitkol, „gúnyolódik”, „akadályoz”, „gátol” (65), egyébként meg „nem gondolkodik, nem kutat” (64), mégpedig azért, mert. Néha viszont személyekre, módszerekre érte. Hunfalvy Páltól Rédei Károlyig. Sajnovics Jánost sem szereti. Hm. Annyira feketén-fehéren kezeli a kérdést, hogy az már-már Czákó Gábor-i magaslatokat (mélységeket) juttat eszünkbe és nem tudományelméleti vagy tudománytörténeti munkákat Thomas Kuhntól Polányi Mihályon keresztül Kertész Andrásig. Ellenben alig-alig említ magyar nyelvtörténészt.

Farkas elismeri, de nem díjazza a „mikrofilológiát”. Pedig a mai finnugrisztika nagyrészt mikrofilológia. „Mikrofilológia” nélkül nincs miből elméletet alkotni, összefüggéseket észre-

² Én is szeretek indokolatlanul használni idézőjelet.

venni, következtetéseket levonni. Merthogy a mikrofilológia az egyes nyelvek leírását, kutatását célozza, vagy egy bizonyos nyelvi jelenség összehasonlító (leíró, tipológiai, történeti stb.) szempontú vizsgálatát – Farkas példái is erre utalnak. Ma azonban már nincsenek olyan finnugrárszok, akik abban az értelemben finnugrárszok, hogy minden finnugor/uráli nyelvhez értenének. Képtelenség. Az elmúlt 20-30 évben rendkívüli mértékben megnőtt a kisebb uráli nyelvek nyelvi anyaga, miközben egyre inkább veszélyeztetettek. Másfelől maga a nyelvtudomány is kisebb diszciplínákra esett szét, amelyek a finnugor nyelvek kutatásaiba is egyre jobban beépülnek – ezzel párhuzamosan a történeti kutatások némileg háttérbe szorulnak. De ez az élet más területén is így van. Nem hallottam még olyat, hogy egy bőrgyógyászt vakbélműtetre osztottak volna, és jellemzően nem pszichiáterek vezetik le a szülést. Pedig mind-egyikük orvos.

Ugyanakkor, ha jobban kitekintünk: ma is vannak összehasonlító, etimológiai kutatások is a finnugrisztikában. Vannak alapos – de félig-meddig még mindig gyerekcipőben járó – filogenetikai kutatások, vannak másodlagos etimológiai kutatások, egyes nyelvek történetére utaló kutatások. Van szinte minden, amit hiányol. Ezekre miért nincs egy darab utalás sem az irodalomlistában? Megdőlne a HD elmélet? Szerintem igen. Vannak korpusznyelvészeti kutatások. Egy szó sem esik róluk, főleg nem a jelentőségükről. Nem esik szó a veszélyeztetett nyelvek dokumentációjáról, leírásáról (pl. ennek egyik legfrissebb fontos eredménye: Wagner-Nagy Beáta, volt szegedi hallgató, jelenleg hamburgi professzor idén megjelent nganaszan leíró nyelvtana – az eddigi legrészletesebb és legalaposabb leírása a nganaszan nyelvnek).

Az olvasóban talán (és remélhetőleg) felmerül a kérdés, hogy lehet-e egy finnugor nyelvész – vagy bármely magyar nyelvtörténész – nem „finnugrista” Farkas Zsolt-i értelemben. És fordítva: lehet-e nem finnugor nyelvész finnugrista? Ha igen, és akár csak egy is akad, akkor már borul Farkas Zsolt koncepciója. Nem világos az sem, hogy miért nem veszi figyelembe a szerző, hogy a „finnugrizmus”, a magyar nyelvtörténeti kutatások nem állnak meg az országhatárnál. Nehezen érthető, hogy a finnugrisztikát miért magyar(országi?) tudománynak tekintik. Vagy – próbáljuk kikövetkeztetni – a finnugrisztika mégiscsak valami más, mint a finnugrizmus? Következtetünk erre abból, hogy nagyrészt negligálja a külföldi, részben egyébként magyarok által írt munkákat. Legyen az történeti, tipológiai, kontaktológiai, szocio-lingvisztikai stb.

Igazából csak abban reménykedhetünk, hogy ha tényszerűen rámutatunk a tanulmány el fogultságára, hiányosságaira (nem az összesre, ahhoz sok idő és nagy terjedelem lenne szükséges), akkor tán egy, a nyelvtörténet tudományos diskurzusában kevésbé jártas olvasó is helyén kezeli majd a szöveget, és nem esik hasra a lehengerlő, provokatív stílustól, és eljut oda, ahova szeretnénk: kételkedik. Nem tudjuk, vajon miről fog szólni az a nagyobb munka, csupán a megjelentetett szöveget tudjuk elemezni, rámutatni a fals, ám nem nyelvész számára minden bizonnyal látványos és meggyőző érvelésre. Beszélgetve nyelvtörténész ismerősökkel, elolvasva e bevezető fejezetet, feltehetőleg nem nagyon lesz olyan, aki tovább olvassa a nagy művet, ha annak valóban ez lesz a bevezető fejezete. Nem hiszem, hogy Farkas Zsolt-nak ez lenne a célja.

A tanulmányt már az első pont után nagyon nehéz tovább olvasni, amely mindössze fél oldal, s tán erős kritika akar lenni, de jórészt csupán üres, válogatott tényeken alapuló vagy tények nélküli vagdalkozás, amely a későbbiekben sem nyer megerősítést. Gondolható per-

sze, hogy ez csak a felütés, az argumentáció eztán következik, s valóban jön némi kibontás. Nem megyek végig a szövegen: mondatról mondatra ferdíti el a tényeket Farkas, hónapokba tellene hivatkozásokkal leírni az ellenkezőjét, de három példát kiemelek. Talán ez a néhány példa elegendő az elfogultság, butaság vagy ki tudja mi illusztrálására.

A beszédmód

A történeti tudományos munkákon – nyelvtörténetin különösen – csak olyan kéri számon a jelentő módot, aki nem olvas rendszeresen nyelvtörténeti szakmunkákat. Néha könnyű, néha nagyon nehéz vagy éppen lehetetlen megállapítani egy-egy nyelv jelenség korát, eredetét. Attól függetlenül, hogy a mondatban szerepel-e a „nyelvtudomány mai állása szerint”, a „minden bizonnyal”, „valószínűleg” stb. módosítók, vagy egyszerű kijelentő módban szerepel a kijelentés (pl. „A finnugor alapnyelv ismerte a magánhangzó-harmóniát”, lásd lentebb), az mindig csak azt jelentheti, hogy *így is lehetett*. Ez nem azt jelenti, ahogy akár őstörténeti munkák kritikájában is látjuk, hogy a feltételes mód, episztémikusság bizonytalanságot, urambocsá’ tudatlanságot fedne el, hanem éppen ellenkezőleg: sokkal sokrétűbb tudás van mögötte, mint amit a „laikus” olvasó feltételez. A „valószínűleg” vagy anélkül szereplő állítás egy bizonyos forgatókönyvet jelent, a „tudomány mai állása” szerinti legvalószínűbbet, amivel lehet vitatkozni. (Tegyük hozzá: van, aki nem szeret vitatkozni, s van, akivel nem nagyon lehet vitatkozni. Maradva az orvos példánál: van kedves és kevésbé kedves bőrgyógyász, meg van jó és kevésbé jó bőrgyógyász...)

Azt tudom, hogy Farkas Zsolt olvasottsága, tudása szerteágazó és alapos. Ugyanakkor azt is, pl. Farkas által is említett Thomas Kuhn óta tudjuk és tartjuk, hogy a tudománytörténet leegyszerűsít, szelektál, és ez leginkább az ismeretterjesztő és összefoglaló jellegű munkákban érhető tetten. Aki csak ezen – többnyire kézikönyv jellegű – munkákat használja, az a magyarázatokat nem fogja megtalálni, és furcsa is, ha csak ott keresi. Ezen az sem segít, ha hozzáveszi a google kereső első tíz találatát, attól nem lesz elmélyültebb az elemzés... Ez viszont – a szakirodalmi hivatkozások jelenléte – felveti azt a további kérdést, hogy a szerző akkor miért a „laikusoknak szánt” szakirodalmon kéri számon a teljes körű, részletekbe menő, semmit el nem hallgató, korrekt tájékoztatást – merthogy idézetei mind ilyenek.

Magyar szakos bevezető finnugrisztikai szemináriumon én mindig beszélek a *diskurzusról*. Arról, hogy az oké: a lexikonszerű tudománytörténet-írás úgy tartja, hogy a XIX–XX. század fordulóján, az ugor-török háború során bizonyítást nyert, hogy a magyar nyelv finnugor eredetű. De ehhez hozzá kell tenni, hogy ez mit is jelent. Azt jelenti, hogy onnantól kezdve, ha valaki beszáll a diskurzusba, akkor azt csak úgy teheti meg, ha igazodik hozzá, és ahhoz képest állít új dolgokat, vagy épp cáfol meg korábbiakat. Be lehet bizonyítani azt is, hogy a magyar sumer, etruszk stb. eredetű, senki nem tiltja, csak álljon elő olyan elméleti kerettel, nyelvi anyaggal stb.-vel, amelyek egyfelől elegendők új tételek megfogalmazására, másfelől a régiek felülírására. És lehet, hogy hihetetlen, de a „HD”-n belül is vannak viták, nyitott kérdések a mai napig, apró, „mikrofilológiai”-tól kezdve a nagy eredményekig, pl. a családfamodell érvényességéről, értelmezhetőségéről.

Abban tán van némi igazsága Farkas Zsoltnak, hogy a finnugrisztika vagy a magyar nyelvtörténet sokáig valamennyire elmaradt az ismeretterjesztésben. Abban már kevésbé, hogy az elmúlt évek próbálkozásait, termékeit nem tekinti említésre érdemesnek sem. Így pl. zeger-

neyei és Fejes László munkái a nyest.hu-ról alapvetőek, vagy éppen Honti László, Sándor Klára munkái is. Ha ezeket is elolvassná, olvasná, simán meg tudná saját magát cáfolni.

Tudománytörténet és a mítoszok

Békés Vera műve (1997) óta van napirenden folyamatosan a mítoszrombolás tematikája, bár van előzménye a finnugrisztikában (pl. Éder Zoltán Sajnovicsról szóló tanulmánya a hetvenes évekből). Farkas szerint ez csak „kívülről” történik, mert a „finnugrizmus” képtelen önkritikára. Az elmúlt évekből is lehetne említeni munkákat, és nemcsak kívülről, hanem belülről is. Újfént meg kell említeni a nyest.hu-n Fejes László és zegernyei tevékenységét, de én is foglalkoztam a tudománytörténeti mítoszokkal (Szeverényi 2015), és egyébként is kérdéses, hogy hol van a határ a külső és belső között. Békés Vera miért külső? Sándor Klára, Hegedűs József külső vagy belső? Mi dönti el, hogy valaki HD pap vagy sem? Lehet, hogy Farkasnak kellene követni jobban a mítoszromboló irodalmat és az újabb tudománytörténeti kutatásokat. Lásunk két példát a pofára esésre:

Vegyük előbb Sajnovics Jánost, akit mintha Farkas nagyon nem szeretne. Ami Sajnovicsot illeti, nemcsak a Wikipédia tartja előfutárnak – ami valami miatt meglepi Farkast, bár nem világos, hogy ennek mi a jelentősége –, hanem a klasszikus és az újabb tudománytörténeti szakmunkák is (pl. Robins 1999: 189, Campbell 2002: 86, 90, Campbell 2016, legutóbb Klein et al. 2017: 1, 172 – ezek nem a finnugrisztikai szakirodalom tételei! Kíváncsi lennék, milyen kategóriába sorolja őket Farkas.). Nem mellesleg: Farkas állításával ellentétben Sajnovics nem volt a kínai–magyar nyelvrokonság „híve”. Ha figyelmesen olvassuk naplóját és a *Demonstratiót*, abból nem derül ki, hogy bármilyen rokonságnak is „híve” lett volna. A kínainak bizonyosan nem. Vagy mi lemaradtunk valamiről. Ha megnézzük a friss és kevésbé friss irodalmat, Vladár Zsuzsa, Kontler László és Aspaas műveit lehetne többek között citálni, akkor azokból is kiderül, hogy nem hogy Sajnovics nem volt a kínai nyelvrokonság híve, hanem azt Hell Miksa építette be a *Demonstratio* 2. kiadásába – mint egy lehetséges opció, amely a hun források alapján merült fel némely francia szerzőben, amelyet aztán Pray György emelt át a magyar történeti diskurzusba (erről különösen Vladár 2016 és 2017!). De ha a kínai nyelvrokonság híve lett volna (a XVIII. században nem is beszéltek még nyelvrokonságról), lapp nyelvhasználatát ugyanolyan értékű lenne, mint amilyennek most tartjuk. Módszerében, motivációjában, kivitelezésében úttörő, eredményében felemás. Ezzel ma mindenki tisztában van. Ha csak Sajnovics munkája állna rendelkezésre, valószínűleg nem sorolnánk a magyart a finnugor nyelvek közé akkora bizonyossággal, mint ahogy az azóta eltelt majd’ 250 év alatt született munkák ismeretében tesszük.

A Vámbéry–Budenzen-vita kapcsán is felmerül a kérdés, hogy honnan van az az információ, hogy a két tudós munkái között alapvetően „módszertani” (65) különbség volt. A módszer – amennyiben a történeti összehasonlító módszert érti ezen Farkas – *alaposságában* volt a különbség: *ugyanazon* a paradigmán belül zajlott a vita, ez ma elvileg mindenki számára világos kell, hogy legyen. Ezt mondja Farkas, ezt mondja a szakirodalom is. Az egyiket, Vámbéryt ezért minősítették néhol (de nem mindenhol!) tudománytalannak (pl. Zsirai), de az utóbbi években is sokan dolgoztak azon, hogy ez a kép tisztuljon (pl. Sándor 2011 és számtalan Vámbéry-konferencia anyaga).

Tipológia és a magánhangzó-harmónia

Végül egy szorosabban vett nyelvészeti részt emelek ki a tipológia és a nyelvrokonság közötti viszonyt tárgyaló fejezetből. Farkas csúsztatásait, tévedéseit a magánhangzó-harmóniáról szóló néhány bekezdésének elemzésével is illusztráljuk (68–69). Rögtön a szakasz elején szerepel a tételmondat (68):

„Sosem felejtik ki pl. a mgh.-harmóniát vagy hangrendi egyeztetést mint az uráli rokonság bizonyítékát, de azt az elemi információt, hogy az uráli nyelvek zömében nincs, nem fogjuk megtalálni semmiféle laikusoknak szóló szövegben, sem az egyetemi tankönyvekben, sem máshol.”

Nos, nézzük csak, mi ezzel a probléma. Farkas *egy* olyan forrást sem tud (?), akar (?) megnevezni, amely „a mgh.-harmóniát vagy hangrendi egyeztetést mint az uráli rokonság bizonyítékát” említi. Ennél fogva csúsztat, a mondat elején szereplő „sosem” pedig egyértelművé teszi, hogy a szerző minden bizonnyal mindent elolvasott, és mindenhol ezt találta. Pedig nem. Nemhogy nincs ilyen munka, hanem épp az ellenkezője igaz: ha egyáltalán szóba hozzák a harmóniát az ismeretterjesztő munkákban, tankönyvekben (pl. Rédei 1998, Hajdú 1978, Zsirai 1994, Pusztai 2004), azt sosem (sic!) a nyelvrokonság bizonyítékaként teszik. Az, hogy bizonyos tipológiai szempontból releváns nyelvtani jegy, tulajdonság jellemzi az uráli nyelveket (vagy akár azoknak csak egy részét), az jelentheti azt, hogy az az alapnyelvre visszavezethető, de semmiképpen sem jelenti azt, hogy az az „uráli rokonság bizonyítéka” (bocsánat, „istenbizonyítéka”, 69). Tehát ha egy tankönyvben azt olvassuk, hogy „A finnugor alapnyelv ismerte a magánhangzó-harmóniát” (Bárczi 1967: 106), akkor az azt jelenti, hogy a finnugor nyelvek összehasonlító vizsgálata alapján arra lehet következtetni, hogy ez egy nagyon ősi vonás lehet, de nem számít a nyelvrokonság bizonyítékának (pl. azért sem, mert még számos nyelvcsaládban megtalálható, vagy éppen azért, mert relatíve gyorsan változhat, vö. pl. a finn és az észti nyelvet, amelyek egymásnak közeli rokonai, noha az egyikben van harmónia, a másikban nincs). Ugyanez a helyzet az általa hivatkozott egyetlen munka esetében is (amelyet Sipőcz Katalin³ írt, említsük meg, ha már Farkas nem tette). Ott is az olvasható, hogy alapnyelvi örökség, és nem az, hogy istenbizonyíték. Sőt az említett fejezet így kezdődik: „A nyelvek hangrendszerének összehasonlítása önmagában nem a legalkalmasabb terület a nyelvrokonság bizonyítására. Már fentebb szóltunk róla, hogy a nyelvekben a hangok száma behatárolt, két nyelv hangjainak bizonyos fokú hasonlósága rokonságtól függetlenül is törvényszerű. A hangrendszerek felépítésében és jellemző vonásaiban jelentkező egyezések azonban már ősi eredetűek is lehetnek, s ily módon a nyelvrokonság bizonyításában is szerepet játszhatnak.” Nem gondolom, hogy ez kirekesztő és „kizárólagos” lenne. Még inkább sőt: a kötetben van még egy fontos fejezet (Bakró-Nagy Marianne: *Az uráli nyelvek tipológiai jellemzése*), amelyben szintén helyet kap a magánhangzó-harmónia, mint „Az uráli nyelvek legfőbb és talán legjobban ismert fonotaktikai tulajdonsága”. Ebből sem következik, hogy mint a nyelvrokonság bizonyítékát emlegetnék. Ez két különböző dolog. Bevezetés a nyelvtudományba. Őszi szemeszter.

Leginkább sőt: van bőven olyan ismeretterjesztő munka az elmúlt időszakból, amely szintén pont az ellenkezőjét bizonyítja annak, mint amit Farkas állít, s amely állításból aztán

³ Farkas csak egy linket említ hivatkozásként. Az említett írás *A magyar nyelv* című, Kiefer Ferenc által szerkesztett akadémiai kézikönyv-sorozatban jelent meg 2006-ban.

messzemenő következtetéseket von le. Az elmúlt évek egyik legfontosabb fóruma, a nyest.hu is több írásban foglalkozik a kérdéssel, pl. Fejes a következőket írja (2011):

„Először is le kell szögeznünk, hogy sem a szerkezeti hasonlóság, sem a magánhangzó-harmónia megléte nem alapvető feltétel a nyelvrokonításban. Erre nagyon jó példa a finn és az észt: ezek rokonságát a laikus is könnyen észreveszi, holott a finn a magyarhoz hasonlóan toldalékol és van benne magánhangzó-harmónia, míg az észt erősen flektál (azaz nem toldalékok, hanem különböző tőalakok fejezik ki az egyes nyelvtani kategóriákat), és nincs benne magánhangzó-harmónia. Ez egyáltalán nem meglepő, mert a nyelvek hasonló tulajdonságai folyamatosan változnak.

(...)

A magánhangzó-harmónia szintén kialakulhat és eltűnhet. Olyan közeli rokon nyelveknél, mint az erza és a moksa, előfordul, hogy az egyikben van magánhangzó-harmónia, a másikban nincs. Hasonló a helyzet a hanti és a manysi nyelvjárásokban. A hegyi és a mezei mariban két különféle magánhangzó-harmónia figyelhető meg, ahol megfigyelhető: egyes mezei nyelvjárásokban egyáltalán nincs. De hasonló példával élhetünk a török nyelvek köréből is: az üzbég egyes nyelvjárásaiban van magánhangzó-harmónia, másokban nincs.”

Farkas egyáltalán nem utal a nyest.hu ismeretterjesztő írásaira, pedig elvileg velük (is) vitatkozik. Ennyit a „sosem”-ről...

Ha egy tipológiai jegy jellemző más nyelvcsaládok nyelveire is, annak lehet örülni, lehet rajta csodálkozni vagy éppen bosszankodni. De nem tesz semmit hozzá ahhoz, hogy volt-e „egységes uráli alapnyelv” (69), vagy ha volt, egységes volt-e... Hajdú Péter 1980-ban (eredetileg 1978) gyönyörűen fogalmazza meg (figyelem, „egyetemi tankönyv!”): „a nyelvek mintául vett [tipológiai] paramétereinek egyezése vagy különbsége nem függ a rokonság mértékétől” (Hajdú 1980: 127). A 128. oldalon pedig el lehet olvasni, hogy mely nyelvekben van vagy nincs harmónia. De a nyelvtörténet amúgy sem pusztán statisztika.

Az már inkább fontos, hogy a harmóniáról milyen információt oszt meg a szerző az egyes nyelvekről, persze jórészt szakirodalmi hivatkozás nélkül, így nehéz megállapítani, hogy honnan veszi az információit. Azt írja, hogy „a finn toldalékokban már csak *a/ä* oppozíció van”, de nyugodjunk meg, van *ü/u* oppozíció is, pl. a *-nut/-nyt* igenévi végződések esetében, vagy *o/ö* a *-ko/-kö* kérdőpartikula esetében vagy éppen a fosztóképzőben (*-ton/-tön*). A hangsúly itt minden bizonnyal a „már csak”-on van. A nganaszanról írt „nüansznyi” lábjegyzet pedig önmagában a teljes értelmetlenség csimborasszója (amit ír, az igaz, de az igazság jelentős részét elhallgatja, kíváncsi vagyok hány Tiszatáj-olvasó tud legalább ennyit a nganaszan magánhangzó-harmóniáról, és veti majd mindezt Farkas szemére), de kétségtelenül jól hangzik egy hivatkozott szaktanulmány által támogatva (egyébként rosszul: legalább a szerző nevét írja már le helyesen, megérdemli).

Farkas tehát összemoss két alapfogalmat (tipológia és nyelvrokonság), s minden ebből származó következtetése így helytelen (alapnyelvi jelenség vs. a nyelvrokonság bizonyítéka), de mindezt szakirodalmi háttér nélkül veti a „HD” szemére, pont az ellenkezőjét állítva annak, ami egyébként a szakirodalomban (és az ismeretterjesztőben) szerepel. Mindezt mindent elsőprő magabiztossággal.

Hosszan lehetne folytatni, de akinek ennyi nem elég, hogy kétségei támadjanak, annak kétszer ekkora terjedelem sem lenne az. Hamis, félreértett, félreértelmezett állítások alapján minősít, stigmatizál egy tudományterületet, konkrét személyeket.

Számomra a legfontosabb tanulság: nekünk, finnugrisztikát, nyelvtörténetet oktatóknak mindenféleképpen el kell gondolkodni. Megint és még mindig az a kérdés, hogy *mit* tanítsunk magyar szakon abban az *egy* szemeszterben, amelyikben *mindent* meg kellene *jól* tanítani és értetni nyelvhasonlításról, finnugor nyelvrokonságról, finnugrisztikáról, annak kritikájáról, diskurzusáról úgy, hogy a nyelvtörténettel szemben egészséges attitűddel jöjjön ki az ember a magyar szakról. És ez nem azt jelenti, hogy fel tudja mondani a finnugor nyelvrokonságot anélkül, hogy elgondolkodna azon... Hanem hogy képes legyen elgondolkodni, kételkedni, alaposan utánaolvasni, kérdezni. A hallgatóknak én azt szoktam mondani, hogy felőlem lehet hinni a sumer nyelvrokonságban is, nem ez a lényeg. Az a lényeg, hogy tudjon érvelni amellett, amiben hisz – onnantól kezdve ez már nem hit és identitás kérdése. Ráadásul mindezt jelenleg akkor kell tanítani, amikor a hallgatók még egyáltalán nem tanultak nyelvtörténetet, azaz rögtön az első évfolyamon... Nem mondom, hogy várom a válaszokat a fenti kérdésre, mert általában tízen tíz különböző ötlettel jönnek...

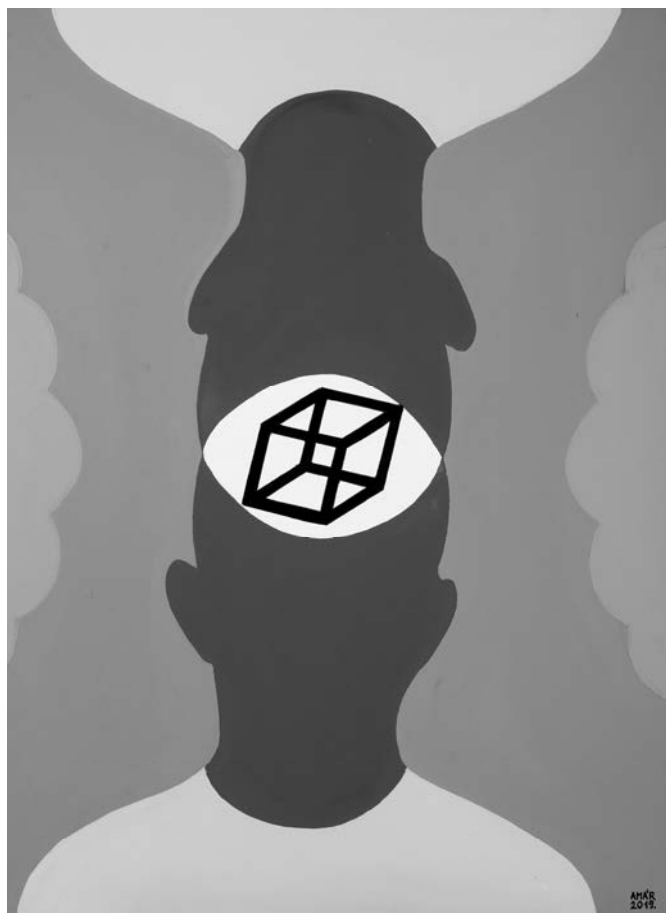
Ugyanakkor az a tény, hogy a Tiszatáj folyóiratnál szegedi magyar szakot végzett kollégák is dolgoznak, szerkesztenek, mint irodalmi és szegedi irodalmi fórum egy ilyen munkát közöl, a mi munkánk közvetett kritikája is. Én kérek elnézést.

IRODALOM

- Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán 1967: *A magyar nyelv története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Békés Vera 1997: *A hiányzó paradigma*. Latin Betűk, Debrecen.
- C. Vladár Zsuzsa 2017: Hell mint nyelvész: a Kar-jelia etimológia és a kínai hasonlítás példája. In Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szeged. 337–350.
- C. Vladár Zsuzsa 2016: Valójában ki a szerzője a Demonstratióknak? *Magyar Nyelv* 112/3: 316–324. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2016.3.316
- Campbell, Lyle 2002: The History of Linguistics. In Aronoff, Mark – Rees-Miller, Janie (eds.), *The Handbook of Linguistics*. Wiley-Blackwell. 97–118.
- Campbell, Lyle 2016: Language documentation and historical linguistics. In Andrea L. Berez-Kroeker, Diane M. Hintz and Carmen Jany (eds.), *Language Contact and Change in the Americas. Studies in honor of Marianne Mithun*. Studies in Language Companion Series 173. 247–272. DOI: 10.1075/slcs.173.11cam
- Fejes László 2011: Érvek a nyelvrokonság mellett. (<https://www.nyest.hu/renhirek/ervek-a-finnugor-nyelvrokonsag-mellett>)
- Hajdú Péter 1980: *Uráli nyelvrokonaink*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Klein, Jared – Joseph, Brian – Fritz, Matthias 2017: *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 41.1, De Gruyter Mouton, Berlin – Boston.
- Kontler, László 2011: The Lappon, the Scythian and the Hungarian, or our (former) selves as ‘others’. Philosophical history in eighteenth-century Hungary. In Guido Abbattista (ed.), *Encountering Otherness. Diversities and Transcultural Experiences in Early Modern European Culture*. Edizioni Università di Trieste, Trieste, 131–146.
- Kontler, László 2013: Politicians, Patriots and Plotters: Unlikely Debates Occasioned by Maximilian Hell’s Venus Transit Expedition of 1769. *The Journal of Astronomical Data* 19/1: 83–93.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2003: *A magyar nyelv története*. Osiris, Budapest.
- Rédei Károly 1998: *Őstörténetünk kérdései*. Balassi, Budapest.

- Robins, Henry Robert 1999: *A nyelvészet rövid története*. Osiris-Tinta, Budapest.
- Sándor Klára 2011: *Nyelvrokonság és hunhagyomány*. Typotex, Budapest.
- Szeverényi Sándor 2015: A finnugor „mítosz”. In Povedák István; Hubbes László (szerk.), *Már a múlt sem a régi...: Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged, 119–142.
- Szeverényi Sándor 2018: A finnugor konteo és a stigmatizált emlékezet. In: Povedák István; Hubbes László Attila (szerk.), *Tapasztalatból hallottam... Alternatív világképek: Összeesküvés-elméletek társadalomtudományi elemzése*. Budapest, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT), 75–90.
- Wagner-Nagy, Beáta 2019: *A Grammar of Nganasan*. Brill, Leiden–Boston.
- Zsirai Miklós 1994 (1937): *Finnugor rokonságunk*. Trezor, Budapest.

VARGA-AMÁR LÁSZLÓ: BÜSZTÖK NECKER-KOCKÁVAL